

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)

پایان نامه دکتري

رشته علوم قرآن و تفسير

موضوع:

اعجاز قرآن در عدم اختلاف و نقد شبهات

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمين استاد محمود رجبی

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمين دکتر محمد باقر سعیدی روشن

دانش پژوه:

اسمعیل سلطانی بیرامی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

یکی از وجوه اعجاز قرآن که در آیه ۸۲ نساء نیز بدان تصریح شده عدم اختلاف در آن است. تبیین این وجه اعجاز قرآن، نقشی اساسی در اثبات الهی بودن آن و اثبات نبوت آورنده اش دارد. هدف این رساله اثبات اعجاز قرآن از طریق تحلیل خارق العاده و فوق توان بشر بودن قرآن از حیث هماهنگی و عدم اختلاف و تبیین تحدی به این ویژگی و پاسخ گویی به شبهات است.

در این رساله، که در سه فصل تدوین گردیده، سعی شده است بعد از مباحث مقدماتی مانند مفهوم شناسی معجزه، ارکان معجزه، معیار شناسایی وجوه اعجاز قرآن، مفهوم شناسی اختلاف، ارتباط عدم اختلاف با هماهنگی و تمایز آن با تناسب آیات و سوره در فصل اول، به تبیین معیار شناسایی اختلاف نفی شده از قرآن پردازد. براساس این تبیین که در فصل دوم رساله آمده است، هر نوع اختلافی که برخاسته از نقص بشری باشد یا با ویژگی های خداوند ناسازگار باشد، از قرآن نفی شده است؛ مانند: اختلاف منجر به اجتماع نقیضین، ارتفاع نقیضین، تضاد و تعارض. در همین فصل بر اساس معیار یاد شده به بیان اقسام اختلاف و مصادیق اختلاف نفی شده از قرآن پرداخته است. فصل سوم رساله که فصل مهم آن است، به اثبات اعجاز قرآن در عدم اختلاف و نقد و بررسی شبهات پرداخته است. تکیه گاه استدلال بر سه امر می باشد: تبیین عدم وجود اختلاف در قرآن، وجود ملازمه میان از سوی بشر بودن قرآن و راه یافتن اختلاف فراوان در آن، و تحدی به عدم وجود اختلاف در قرآن. با تحلیل ویژگی هایی از قرآن مانند: فراوانی و تنوع موضوعات و محتویات در عین اتقان و استحکام و ژرفای بی کران معانی آن و ویژگی هایی از انسان، مانند: محدودیت، تأثیر پذیری و کمال پذیری، امکان صدور قرآن بدون اختلاف از سوی بشر منتفی می شود و برخی از شبهات در این زمینه پاسخ صحیح می یابد. تحدی به عدم اختلاف در قرآن، به دو شیوه بیان شده است ۱. تحدی به مثل و مانند قرآن بدون هیچ قیدی که با حمل اطلاق مثل بر ویژگی عدم اختلاف، تحدی به عدم اختلاف اثبات می شود. ۲. قرآن کریم با استفاده از «لو» امتناعیه، امکان صدور قرآن بدون اختلاف را از سوی بشر منتفی دانسته و با قیاس استثنایی که برای بیان امتناع شرط، به دلیل امتناع جزا است به عدم اختلاف تحدی نموده است.

کلید واژه ها: وجوه اعجاز قرآن، عدم اختلاف در قرآن، شبهات اعجاز، آیات موهم اختلاف و تحدی.

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس و... از این پایان‌نامه برای مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام محفوظ بوده، نقل مطالب با ذکر مأخذ بلا مانع است.

فهرست مطالب

فصل اوّل: کلیات تحقیق	۹
۱_ بیان مسأله	۱۰
۲_ اهداف تحقیق	۱۲
۳_ سؤال‌های تحقیق	۱۲
۳-۱. سؤال اصلی	۱۲
۳-۲. سؤال‌های فرعی	۱۲
۴_ فرضیه‌های تحقیق	۱۲
۵_ پیشینه تحقیق	۱۳
۵-۱. آثار مستقل	۱۳
۵-۲. آثار غیر مستقل	Error! Bookmark not defined.
۶_ اهمیت و ضرورت تحقیق	Error! Bookmark not defined.
۷_ روش تحقیق	Error! Bookmark not defined.
۸_ مفهوم شناسی	Error! Bookmark not defined.
۸-۱. اعجاز و معجزه	Error! Bookmark not defined.
۸-۱-۱. مفهوم لغوی اعجاز و معجزه	Error! Bookmark not defined.
۸-۱-۲. کاربردهای قرآنی اعجاز و مشتقات آن	Error! Bookmark not defined.
defined.	
۸-۱-۳. مفهوم اصطلاحی معجزه در میان فرق مختلف کلامی	Error!
Bookmark not defined.	
۸-۱-۳-۱. اشاعره	Error! Bookmark not defined.
۸-۱-۳-۲. معتزله	Error! Bookmark not defined.
۸-۱-۳-۳. امامیه	Error! Bookmark not defined.
۸-۱-۴. معادل‌های قرآنی معجزه	Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... ۵-۱-۸. تعریف منتخب

Error! Bookmark not defined...... ۶-۱-۸. مؤلفه‌های اصلی معجزه

Error! Bookmark not defined...... ۱-۶-۱-۸. امر خارق العاده

Error! Bookmark not defined...... ۲-۶-۱-۸. فوق توان بشر بودن

Error! Bookmark not defined...... ۳-۶-۱-۸. بدست مدعی پیامبری

Error! Bookmark not defined...... ۴-۶-۱-۸. با اذن ویژه الهی

Error! Bookmark not defined...... ۵-۶-۱-۸. همراه با تحدی

Error! Bookmark not defined...... ۶-۶-۱-۸. ناتوانی بشر از معارضه

Error! Bookmark not defined...... ۷-۶-۱-۸. برای اثبات نبوت

Error! Bookmark not defined...... ۷-۱-۸. تعریف اعجاز قرآن

Error! Bookmark not defined...... ۲-۸. اختلاف

Error! Bookmark not defined...... ۱-۲-۸. مفهوم لغوی

Error! Bookmark not defined...... ۲-۲-۸. کاربردهای قرآنی اختلاف در قرآن

defined.

Error! Bookmark not defined...... ۳-۲-۸. مفهوم اختلاف در آیه ۸۲ سوره نساء

defined.

Error! Bookmark not defined...... ۴-۲-۸. ارتباط عدم اختلاف با هماهنگی (انسجام آیات)

not defined.

۵-۲-۸. رابطه عدم اختلاف با مبحث تناسب (ارتباط محتوایی آیات و

Error! Bookmark not defined...... (سور

Error! Bookmark not defined...... ۹. معیار شناسایی وجوه اعجاز قرآن

Error! Bookmark not defined...... ۱۰. عدم اختلاف وجهی از وجوه اعجاز قرآن ...

Error! Bookmark not defined...... ۱۱. اعجاز قرآن در عدم اختلاف از منظر مفسران و قرآن پژوهان

not defined.

Error! Bookmark not defined...... ۱-۱۱. قائلین به معجزه بودن عدم اختلاف در قرآن

defined.

Error! Bookmark not defined...... ۱-۱-۱۱. تصریح بر وجه اعجاز بودن عدم اختلاف

defined.

Error! Bookmark not defined...... ۲-۱-۱۱. استدلال بر خارق العاده و فوق توان بشر بودن عدم اختلاف

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined......۲-۱۱. عدم اختلاف از ویژگی های قرآن

Error! Bookmark not defined......نتایج فصل

ERROR!..... فصل دوم: اقسام اختلاف و مصادیق اختلاف نفی شده از قرآن

BOOKMARK NOT DEFINED.

Error! Bookmark not defined......مقدمه

Error! Bookmark not defined...... معیار شناسایی مصادیق اختلاف نفی شده از قرآن
defined.

Error! Bookmark not defined...... اقسام اختلاف متصور در قرآن

Error! Bookmark not defined...... ۱_ اختلاف شکلی

Error! Bookmark not defined...... ۱-۱. اختلاف و تناقض ادبی قرآن

Error! Bookmark not defined...... ۱-۲. اختلاف مراتب فصاحت و بلاغت

Error! Bookmark not defined...... ۱-۳. اختلاف نظم

Error! Bookmark not defined...... ۱-۴. اختلاف ساختار آیات و سور مکی و مدنی
defined.

Error! Bookmark not defined...... ۲_ اختلاف محتوایی

Error! Bookmark not defined...... ۱-۲. اختلاف محتوایی در مفردات

Error! Bookmark not defined...... ۱-۱-۲. تباین مفهومی

Error! Bookmark not defined...... ۱-۲-۲. تباین مصداقی

Error! Bookmark not defined...... ۱-۲-۳. عام و خاص مطلق

Error! Bookmark not defined...... ۱-۲-۴. عام و خاص من وجه

Error! Bookmark not defined...... ارتباط اختلاف در مفردات با اختلاف در قرآن

Error! Bookmark not defined...... ۲-۲. اختلاف محتوایی در جملات

Error! Bookmark not defined...... ۱-۲-۲. تناقض

Error! Bookmark not defined...... شرایط تناقض

Error! Bookmark not defined...... ارتباط تناقض با اختلاف در قرآن

Error! Bookmark not defined...... ۲-۲-۲. تداخل

Error! Bookmark not defined...... رابطه تداخل با اختلاف در قرآن

Error! Bookmark not defined...... ۲-۲-۳. تضاد

Error! Bookmark not defined. ارتباط تضاد با اختلاف در قرآن

Error! Bookmark not defined. ۴-۲-۲. داخلان تحت التضاد

Error! Bookmark not defined. ارتباط داخل تحت تضاد با اختلاف در قرآن
defined.

Error! Bookmark not defined. ۵-۲-۲. تعارض

Error! Bookmark not defined. شرایط تحقق تعارض

Error! Bookmark not defined. اقسام تعارض

Error! Bookmark not defined. راه حل رفع تعارض

Error! Bookmark not defined. الف) تقدیم نص بر ظاهر

Error! Bookmark not defined. ب) تقدیم اظهر بر ظاهر

Error! Bookmark not defined. تخصیص

Error! Bookmark not defined. تقیید

Error! Bookmark not defined. ج) حمل بر قدر متیقن

Error! Bookmark not defined. د) حمل بر اقتضایی و فعلی

Error! Bookmark not defined. هـ) مرجحات سندی

Error! Bookmark not defined. فرق تعارض اصولی با اختلاف نفی شده از قرآن

defined.

Error! Bookmark not defined. نتایج فصل

فصل سوم: مقدمات اثبات اعجاز قرآن کریم در عدم اختلاف و نقد

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED. شبهات

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED. مقدمه

Error! Bookmark not defined. ۱_ دلایل پیراستگی قرآن از اختلاف

Error! Bookmark not defined. ۱-۱. دلیل عقلی

Error! Bookmark not defined. ۲-۱. دلایل نقلی

Error! Bookmark not defined. ۱-۲-۱. آیات قرآن

Error! Bookmark not defined. ۱-۲-۱-۱. تصریح به عدم اختلاف (نساء، ۸۲)

defined.

Error! Bookmark not defined. واژگان آیه

Error! Bookmark not defined. نکات ادبی آیه

Error! Bookmark not defined. ارتباط و تناسب آیه با آیات قبل

Error! Bookmark not defined. رابطه میان تدبیر و نفی اختلاف

Error! Bookmark not defined. محتوای آیه

Error! Bookmark not defined. دو شبهه در محتوای آیه

Error! Bookmark not defined. (الف) وجود اختلاف اندک در قرآن

Error! Bookmark not defined. نقد و بررسی

Error! Bookmark not defined. (ب) نفی انحطاط محسوس در فصاحت و بلاغت

defined.

Error! Bookmark not defined. نقد و بررسی

Error! Bookmark not defined. ۲-۱-۲. اوصاف ملازم با هماهنگی و عدم اختلاف

not defined.

Error! Bookmark not defined. ۱-۲-۱-۲-۱. غیر ذی عوج

Error! Bookmark not defined. ۲-۲-۱-۲-۱. قیّم

Error! Bookmark not defined. ۳-۲-۱-۲-۱. محکم

Error! Bookmark not defined. ۴-۲-۱-۲-۱. عزیز

Error! Bookmark not defined. ۵-۲-۱-۲-۱. نافی باطل

Error! Bookmark not defined. ۶-۲-۱-۲-۱. فرقان

Error! Bookmark not defined. ۷-۲-۱-۲-۱. فصل

Error! Bookmark not defined. ۸-۲-۱-۲-۱. حق و صدق

Error! Bookmark not defined. ۹-۲-۱-۲-۱. احسن الحدیث

Error! Bookmark not defined. ۱۰-۲-۱-۲-۱. متشابه

Error! Bookmark not defined. شبهه دور باطل بودن استدلال به آیات بر نفی اختلاف و تناقض

Bookmark not defined.

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED. نقد و بررسی

Error! Bookmark not defined. ۲-۲-۱. روایات

Error! Bookmark not defined. ۳-۱. پاسخ گویی به آیات موهم اختلاف و تناقض

defined.

Error! مدعیان اختلاف و تناقض در آیات قرآن و پاسخ دانشمندان به آن.....

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. انگیزه مدعیان اختلاف و تناقض در قرآن.

Error! Bookmark not defined. علت توهم اختلاف و تناقض در قرآن.....

Error! Bookmark not defined. تقسیمات آیات موهم اختلاف و تناقض.....

Error! Bookmark not defined. راه جمع میان آیات به ظاهر ناسازگار.....

Error! Bookmark not defined. برخی قواعد تفسیری و حل اختلاف ظاهری آیات
defined.

Error! Bookmark not defined. (الف) در نظر گرفتن مفهوم واژگان.....

Error! (ب) در نظر گرفتن آیات دیگر قرآن به عنوان قرینه لفظی ناپیوسته.....

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. (ج) توجه به روش عقلایی در رفع اختلاف
defined.

Error! Bookmark not defined. توجه به روش عقلایی در رفع تناقض
defined.

Error! Bookmark not defined. توجه به روش عقلایی در رفع تعارض
defined.

Error! Bookmark not defined. روش نادرست در جمع آیات به ظاهر دارای اختلاف
not defined.

Error! Bookmark not defined. نقد و بررسی.....

Error! Bookmark not defined. نقد و بررسی دو شبهه در پیراستگی قرآن از اختلاف
not defined.

Error! Bookmark not defined. (الف) توجیه عدم اختلاف غیر از عدم اختلاف
defined.

Error! Bookmark not defined. نقد و بررسی.....

Error! (ب) ناسازگاری وجود نسخ در قرآن با ادعای عدم اختلاف.....

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. نقد و بررسی.....

Error! Bookmark not defined. ۲-دلیل فوق توان بشر بودن عدم اختلاف.....

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED. مقدمه.....

۱-۲. ملازمه بین بشری بودن قرآن و وجود اختلاف در آن با تشریح ویژگی های قرآن و

Error! Bookmark not defined......انسان

Error! Bookmark not defined......۱-۱-۲. ویژگی های قرآن

۱-۱-۱-۲. فراوانی و تنوع موضوعات و محتویات قرآن در عین اتقان و استحکام

Error! Bookmark not defined......آن

Error! Bookmark not defined......۲-۱-۱-۲. ژرفای بیکران معانی قرآن

Error! Bookmark not defined......۳-۱-۱-۲. فصاحت و بلاغت تام

Error! Bookmark not defined......۴-۱-۱-۲. نزول در گستره طولانی از زمان

defined.

Error!.....۵-۱-۱-۲. نزول در شرایط بسیار گوناگون فردی و اجتماعی

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined......۶-۱-۱-۲. نزول آیات بدون آمادگی قبلی

defined.

Error! Bookmark not defined......۷-۱-۱-۲. عدم فصل بندی موضوعی

Error! Bookmark not defined......۸-۱-۱-۲. جهانی بودن و جاودانگی

Error! Bookmark not defined......۹-۱-۱-۲. تکرار سخن در زمان طولانی

Error! Bookmark not defined......۱۰-۱-۱-۲. درس ناخوانده بودن آورنده قرآن

defined.

Error! Bookmark not defined......۲-۱-۲. ویژگی های انسان

Error! Bookmark not defined......۱-۲-۱-۲. محدودیت و عدم احاطه به همه علوم

defined.

Error! Bookmark not defined......۲-۲-۱-۲. تأثیر پذیری از عوامل بیرونی و درونی

defined.

Error! Bookmark not defined......۳-۲-۱-۲. کمال پذیری

Error! Bookmark not defined......۴-۲-۱-۲. خطا پذیری

Error! Bookmark not defined......تیین ملازمه بین از سوی بشر بودن قرآن و راه یافتن اختلاف

not defined.

Error! Bookmark not defined......دو شبهه در فوق توان بشر بودن عدم اختلاف

Error! Bookmark not defined......الف) وجود کلام پیراسته از اختلاف و تناقض در آثار بشری

not defined.

Error! Bookmark not defined.	نقد و بررسی
Error! Bookmark not defined.	ب) اختلاف‌های پنهان مانده
Error! Bookmark not defined.	نقد و بررسی
Error! Bookmark not defined.	۳_ تبیین تحدی به عدم اختلاف
Error! Bookmark not defined.	مقدمه
Error! Bookmark not defined.	۳-۱. از رهگذر تحدی‌های عام
Error! Bookmark not defined.	۳-۲. تحدی خاص
Error! Bookmark not defined.	محتوای تحدی به عدم اختلاف
Error! Bookmark not defined.	برهانی بودن تحدی به عدم اختلاف
Error! Bookmark not defined.	دو شبهه در تحدی به عدم اختلاف
Error! Bookmark not defined.	الف) لسان تحدی نبودن آیه
Error! Bookmark not defined.	نقد و بررسی
Error! Bookmark not defined.	ب) ناسازگاری تحدی با روایت
Error! Bookmark not defined.	نقد و بررسی
Error! Bookmark not defined.	اعتراف بسیاری از قرآن پژوهان به لسان تحدی بودن آیه
Error! Bookmark not defined.	not defined.
Error! Bookmark not defined.	۳-۳. قلمرو تحدی به عدم اختلاف
Error! Bookmark not defined.	۳-۳-۱. قلمرو از نظر مخاطب
Error! Bookmark not defined.	۳-۳-۲. قلمرو از نظر زمان
Error! Bookmark not defined.	۳-۳-۳. قلمرو از نظر مصداق
Error! Bookmark not defined.	۳-۳-۴. قلمرو از نظر آیات و سوره
Error! Bookmark not defined.	۳-۳-۵. جایگاه عدم اختلاف در میان وجوه اعجاز قرآن
Error! Bookmark not defined.	not defined.
Error! Bookmark not defined.	چند شبهه در وجه اعجاز بودن عدم اختلاف
Error! Bookmark not defined.	الف) وجود اختلاف در قرآن
Error! Bookmark not defined.	نقد و بررسی
Error! Bookmark not defined.	ب) خلط مانع به سبب
Error! Bookmark not defined.	نقد و بررسی

Error! Bookmark not defined......ج) بدیهی نبودن اعجاز در عدم اختلاف

Error! Bookmark not defined......نقد و بررسی

Error! Bookmark not defined......د) تعجب نکردن عرب از عدم اختلاف در قرآن
defined.

Error! Bookmark not defined......نقد و بررسی

Error! Bookmark not defined......نتایج فصل

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED......خاتمه

Error! Bookmark not defined......الف) نتایج

Error! Bookmark not defined......ب) پیشنهادات

Error! Bookmark not defined......پیوست (برخی اقسام اختلاف)

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED......مقدمه

Error! Bookmark not defined......۱_ اختلاف قرائت‌ها

Error! Bookmark not defined......۲_ اختلاف تفاسیر قرآن

Error! Bookmark not defined......۳_ اختلاف و ناسازگاری قرآن با روایات

Error! Bookmark not defined......۴_ اختلاف و ناسازگاری قرآن با واقعیت خارجی

defined.

Error!.....۴-۱. اختلاف و ناسازگاری اخبار تاریخی قرآن با گزاره‌های تاریخی

Bookmark not defined.

Error!.....۴-۲. اختلاف و ناسازگاری قرآن با گزاره‌های علوم تجربی (طبیعی)

Bookmark not defined.

Error! Bookmark.....۴-۳. اختلاف و ناسازگاری قرآن با گزاره‌های علوم انسانی

not defined.

Error! Bookmark not defined......۵_ اختلاف و ناسازگاری قرآن با عقل

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED......منابع و مآخذ

Error! Bookmark not defined......الف) کتب

Error! Bookmark not defined......ب) پایان نامه‌ها

Error! Bookmark not defined......ج) مقالات

Error! Bookmark not defined......د) نرم افزارها

Error! Bookmark not defined......ه) سایت‌ها

فصل اوّل: کلیات تحقیق

۱_ بیان مسأله

قرآن کریم در آیه ۸۲ سوره نساء به صراحت از عدم اختلاف در قرآن سخن می‌گوید و آن را ملازم با الهی بودن و اعجاز آن می‌داند و به نحوی بدان تحدی می‌کند. این رساله در صدد تبیین معقول (مستدل و مستند) اعجاز قرآن در عدم اختلاف و در نتیجه اثبات الهی بودن آن است و از سوی دیگر همانگونه که اثبات عدم اختلاف در آیات قرآن (طبق بیان قرآن) ملازم با اثبات اعجاز و الهی بودن آن است، شبهه در عدم اختلاف نیز، شبهه در الهی بودن این کتاب و زیر سؤال بردن اعجاز قرآن است این رساله در صدد ارائه پاسخ‌های متقن به شبهات و سؤالات درباره اعجاز قرآن در عدم اختلاف است.^۱

^۱، به عنوان نمونه می‌توان به شبهات و پرسش‌های زیر اشاره کرد:

(أ) با توجه به معنای اختلاف، آیه ۸۲ نساء، تنها نافی تأخر و تعقب و انحطاط محسوس است و ارتباطی با تناقض ندارد.

(ب) اختلاف مانع اعجاز است و عدم اختلاف، عدم مانع از اعجاز نه سبب اعجاز.

(ج) «عدم اختلاف» امری خارق العاده نیست تا از وجوه اعجاز قرآن باشد؛ زیرا بشر نیز می‌تواند کتابی و سخنی بدون تناقض بیاورد.

(د) اگر اختلاف نداشتن به معنای توجیه موارد و آیات موهم تناقض باشد کتاب‌های بشری نیز اختلافی نخواهند داشت؛ زیرا توجیه موارد اختلاف در آنها نیز امکان دارد.

(هـ) با توجه به این که اختلاف انواع زیادی می‌تواند داشته باشد مانند تناقض معنایی (حق و باطل، خیر و شر، صواب و خطا، تحلیل و تحریم، شرک و توحید،...)، تفاوت و اختلاف بیانی (فصاحت و بلاغت) اختلاف در نظام‌ها، اختلاف در آسانی همانند آوری و سختی آن و اختلاف در روشنی و خفای مراد، قلمرو عدم اختلاف به لحاظ انواع، کدامیک از این انواع است؟

(و) وجود نسخ، آیات متشابه، تخصیص، تقييد، و.. در قرآن با ادعای عدم اختلاف در قرآن منافات دارد.

(ز) قلمرو تحدی به عدم اختلاف به لحاظ افراد، طبق سیاق به منافقان اختصاص دارد و در این صورت اعجاز در هماهنگی اثبات نمی‌شود.

(ح) مفاد آیه این است که اگر قرآن از سوی غیر خدای متعال می‌بود، در آن اختلاف زیادی مشاهده می‌شد لازمه چنین سخنی این است که حال که قرآن از سوی خدا است در آن اختلاف اندک وجود داشته باشد.

(ط) ملازمه‌ای میان از سوی بشر بودن و راه یافتن اختلاف فراوان وجود ندارد.

از آنجا که اختلاف دامنه زیادی را شامل می‌شود این رساله تنها در صدد اثبات عدم اختلاف در قرآن با تأکید بر اختلاف محتوایی و پاسخ به شبهات مرتبط با آن است و نیز به جهت گستردگی دامنه شبهات، این نوشتار به بررسی و نقد شبهات رایج در عصر حاضر، می‌پردازد. از سوی دیگر پرداختن به همه مصادیق شبهات در وسع یک رساله نیست از این رو در این رساله با تقسیم شبهات به شبهات ناظر به مفاد آیه ۸۲ نساء و تبیین اعجاز در عدم اختلاف و شبهات مرتبط با آیات موهم تناقض، شبهات دسته نخست را بررسی نموده و شبهات قسم دوم را دسته بندی کرده و در هر دسته به بررسی چند مورد پرداخته و در موارد مشابه به ذکر راه جمع میان آیات به ظاهر ناسازگار بسنده کرده است.

ابعاد م سأل: تبیین اعجاز قرآن در عدم اختلاف می‌تواند ابعاد مختلفی داشته باشد از جمله اعجاز در بعد صوری و اعجاز در بعد محتوایی. از سوی دیگر به این مسأله می‌توان از بعد علوم قرآنی، تفسیری و تاریخی (فرایند شبهه افکنی و پاسخ دهی در طول تاریخ) نگریست که در این تحقیق بعد علوم قرآنی و تفسیری آن مدنظر است. از منظر دیگر این مسأله یک بعد ایجابی و یک بعد سلبی دارد در بعد ایجابی به بررسی هماهنگی (انسجام محتوایی آیات) و تناسب (ارتباط محتوایی آیات و سور) پرداخته می‌شود و از این طریق اعجاز قرآن اثبات می‌شود. و در بعد سلبی از طریق اثبات فقدان اختلاف، اعجاز قرآن اثبات می‌شود که در این تحقیق به بعد سلبی پرداخته می‌شود.

جنبه‌های متشابه و مبهم عنوان: از جمله جنبه‌های متشابه و مبهم عنوان این است که این عنوان می‌تواند اشاره به عدم اختلاف و تفاوت فاحش در فصاحت و بلاغت (سبک بیانی) یا اشاره به عدم اختلاف الفاظ و تناقض ادبی و عدم اختلاف نظام‌هنگ آیات و غیر این‌ها باشد ولی با توضیحی که داده شد روشن شد که موارد یاد شده هدف اصلی این رساله نیست.

جنبه مبهم دیگر واژه اختلاف، اقسام و ابعاد آن است که شامل تضاد، تناقض، تعارض و تهافت در شکل و محتوا می‌شود که با نظر به اهمیت این بحث، آن را طی یک فصل بررسی خواهیم کرد.

خلاصه آنکه این رساله در صدد است با تبیین یا اثبات سه مقدمه به اثبات اعجاز قرآن در عدم اختلاف محتوایی بپردازد در مقدمه اول به تبیین فقدان اختلاف در قرآن می‌پردازد. در مقدمه دوم با بیان ویژگی‌های قرآن و انسان اثبات می‌کند که چنین کتابی اگر از سوی غیر خدا بود، اختلاف فراوان در آن پدید می‌آمد و در مقدمه سوم به تبیین تحدی به عدم اختلاف در قرآن می‌پردازد.

۲_ اهداف تحقیق

اعجاز قرآن در هماهنگی یکی از محورهای اساسی علوم قرآن و اعجاز آن است که آثار علمی شایسته و تحقیق لازم در مورد آن صورت نگرفته است و ابعاد و زوایای آن موشکافی نشده است و دست کم تحقیق کافی در این زمینه با توجه به انبوه شبهات رایج به عمل نیامده است. این تحقیق می‌تواند این خلأ را پر کرده و منبعی برای درس اعجاز و بویژه محورهای مربوط به این بعد اعجاز بشمار آید. بعلاوه این تحقیق می‌تواند زمینه‌ای برای تحقیقات بیشتر در این زمینه فراهم سازد و همانگونه که در سایر وجوه اعجاز قرآن، آثار بیشتر و کیفی تری به رشته تحریر آمده است، در این زمینه آثار فنی‌تر و جامع‌تری تدوین شود و علوم قرآنی را به غنای بیشتری برساند. هدف ضمنی دیگری که در این تحقیق مد نظر است آنکه با نوع خاص پاسخ‌گویی به شبهات (ریشه‌یابی، نوع‌بندی و پاسخ‌گویی با تکیه بر قواعد) توان پاسخ‌گویی به هزاران شبهه و پاسخ دیگر که در این زمینه مطرح است را برای مخاطبان فراهم می‌سازد.

۳_ سؤال‌های تحقیق

۳-۱. سؤال اصلی

دلایل اعجاز قرآن در عدم اختلاف محتوایی چیست؟

۳-۲. سؤال‌های فرعی

۳-۲-۱. اقسام اختلاف متصور در قرآن چیست؟

۳-۲-۲. دلایل پیراستگی قرآن از اختلاف محتوایی چیست؟

۳-۲-۳. ریشه نظری شبهات محتوایی اعجاز قرآن در عدم اختلاف چیست و چگونه می‌توان نادرستی

این شبهات را تبیین کرد؟

۳-۲-۴. دلایل خارق‌العاده و فوق‌توان بشر بودن عدم اختلاف محتوایی در قرآن چیست و شبهات

آن چگونه پاسخ داده می‌شود؟

۳-۲-۵. به چه دلیل قرآن به عدم اختلاف محتوایی در قرآن، تحدی کرده است؟

۴_ فرضیه‌های تحقیق

۴-۱. اختلاف دارای اقسام متعددی است مانند اختلاف ساختاری (شکلی) و اختلاف محتوایی.

۴-۲. دلایل عقلی، نقلی قرآنی و روایی و دلایل دیگر دلالت بر پیراستگی قرآن از اختلاف محتوایی

دارد.

۳-۴. شبهات محتوایی اعجاز قرآن در عدم اختلاف، ریشه در عدم رعایت قواعد تفسیری درست قرآن دارد از این رو با در نظر گرفتن قواعد درست تفسیری می‌توان مغلطه کاری یا خطای این شبهات را نشان داد و نادرستی آن را روشن ساخت.

۴-۴. بررسی ویژگی‌های قرآن و ویژگی‌های ذاتی انسان چنین نتیجه می‌دهد که اگر قرآن از سوی غیر خدا می‌بود، در آن اختلاف محتوایی فراوان یافت می‌شد و با تحلیل خارق العاده و فوق توان بشر بودن عدم اختلاف محتوایی در قرآن، شبهات آن پاسخ داده می‌شود.

۵-۴. تحدی به عدم اختلاف محتوایی از آیات تحدی عام و تحدی خاص به عدم اختلاف در قرآن، اثبات می‌شود.

۵_پیشینه تحقیق^۲

مسئله اعجاز قرآن در عدم اختلاف و پاسخ به آیات موهم تناقض از صدر اسلام تاکنون مورد توجه دانشمندان مسلمان و مفسران قرآن کریم بوده است و تلاش‌هایی در این زمینه صورت گرفته است. مهمترین منابع در ذیل می‌آید:

آثار در زمینه اعجاز در عدم اختلاف و پاسخ شبهات به چند دسته تقسیم می‌شوند که عبارتند از:

۵-۱. آثار مستقل

در این قسمت به آثار مستقلی که به تبیین عدم اختلاف و پاسخ شبهات یا تنها به یکی از دو عنوان پرداخته است، اشاره می‌شود:

۵-۱-۱. کتاب‌ها

با بررسی کتابهای مربوط به اعجاز و نیز کتابهای علوم قرآن و دیگر آثار در این زمینه به کتاب مستقلی که به تبیین عدم اختلاف در جوانب مختلف آن پرداخته باشد و به شبهات آن پاسخ دهد برخورد نکردم. ولی کتاب‌هایی که به بیان و پاسخ برخی شبهات درباره این وجه از اعجاز قرآن پرداخته‌اند عبارتند از:

^۲ اطلاعات بالا با بررسی کتابخانه فرهنگ و معارف قرآن، کتابخانه مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، و نرم افزارهای المکتبه الشامله و جامع التفاسیر، کلام اسلامی و کتاب‌های چکیده پایان‌نامه‌های علوم قرآنی جعفر نیکونام و آشنایی با پایان‌نامه‌های قرآنی عزت الله مولائی نیا، سایت پارسا، سی‌دی شبهه شناسی دفتر تبلیغات اسلامی و سایت‌های متعدد در اینترنت بدست آمده است.

۱_ محمد امین جکنی شنقیطی، دفع ایهام الاضطراب عن آیات الكتاب، چ ۱، بیروت: مؤسسه التاریخ العربی، ۱۴۲۰ق.

۲_ علی المحرقی، متناقضات القرآن رد علی مزاعم المستشرقین، چ ۱، بحرین: مکتبه فخرآوی، ۱۴۲۰ق.

۳_ مسعود صادقی، شبهه شناسی قرآنی یا توهم تعارض در قرآن؛ چ ۱، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶ش.

کتب یاد شده بدون تبیین وجه اعجاز در عدم اختلاف، تنها به بیان آیات موهم تناقض و پاسخ آن بدون هیچ گونه دسته بندی پرداخته‌اند.

۵-۱-۲. پایان نامه‌ها:

۱. سید محمد هادی زبرجد، پژوهشی در بیان عدم اختلاف و تعارض در قرآن کریم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، الهیات و معارف اسلامی، گرایش علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تهران، ۱۳۶۹ش. این پایان نامه دارای شش فصل است در ابتدا آراء مفسران در زمینه عدم اختلاف در قرآن مطرح شده و عدم اختلاف و تناقض میان معانی و مفاهیم قرآن، بلاغت و فصاحت قرآن، اخبار غیبی قرآن و وجوه مختلف عدم اختلاف در قرآن بیان گردیده و عدم اختلاف و تعارض در قرآن اثبات شده است.^۳
۲. طاهره ایمانی لنگرودی، اثبات عدم وجود تناقض در قرآن کریم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم، ۱۳۷۷ش. این پایان‌نامه در چهار فصل و ۲۰۳ صفحه تدوین شده است. فصل اول درباره سیر تاریخی ادعای موهم وجود تناقض در قرآن از عهد پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) تا عصر حاضر. فصل دوم با عنوان عوامل و انگیزهای ادعای موهم، به آیات متشابه و روش نادرست در فهم آنها می‌پردازد. در فصل سوم ادله قرآنی و روایی عدم وجود تناقض در قرآن کریم و در فصل چهارم اسباب موهم تناقض و پاسخگویی به شبهات آمده است در این فصل تعارضات ظاهری میان آیات قرآن از علل موهم ادعای وجود تناقض در قرآن دانسته شده است.
۳. محمد تقی مهدوی نیا، بررسی آیات موهم تناقض، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآنی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸ش. در ۱۲۲ صفحه. نویسنده پس از اشاره به مفهوم

^۳. محل نگهداری، قم: کتابخانه فرهنگ و معارف قرآن، دفتر تبلیغات اسلامی به شماره ۶۳.

واژه‌های تدبّر و اختلاف و تقسیم بندی آیات موهم تناقض و منشأ توهم تناقض در آیات، به بررسی ۲۵ مورد از آیات موهم تناقض پرداخته است.

۴. داوود اسدیان، بررسی اختلاف‌ناپذیری در قرآن، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران دانشکده: الهیات، فلسفه و معارف اسلامی، ۱۳۸۰هـ.ش. در ۱۶۲ صفحه. نویسنده نخست با توجه به آیه شریفه (افلا یتدبّرون فی القرآن و لو کان من غیر عند الله لوجدوا فیه اختلافاً کثیراً)، به تبیین معنای اختلاف و عدم آن در آیات قرآن پرداخته و این امر را از منظر دانشمندان اسلامی و مفسران بررسی کرده است. آن گاه علل قول به اختلاف و تناقض در آیات قرآن را شرح داده و با استخراج آیات به ظاهر متناقض، به تناقض ظاهری آنها پاسخ گفته است در ادامه، مهم‌ترین شبهات مطرح شده از سوی مخالفان و برخی از شرق‌شناسان بر آیات قرآن را پاسخ داده است.

۵. مرتضی خدمتکارآرانی، انسجام محتوایی قرآن کریم، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآنی، دانشکده علوم قرآنی، قم، ۱۳۸۷ش. این پایان‌نامه در چهار فصل تدوین شده است. نویسنده در فصل دوم به دلایل انسجام محتوایی قرآن پرداخته است و در فصل سوم علل و زمینه‌های پیدایش توهم تناقض در آیات قرآنی را تبیین نموده و در فصل چهارم به بررسی برخی آیات موهم اختلاف و تناقض پرداخته است.^۴

۶. محمد ابراهیم شادمان، بررسی آیات موهمه تناقض، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآنی و حدیث، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، این پایان‌نامه از پنج فصل تشکیل شده است فصل اول، مراد از عدم اختلاف و تناقض در آیات را بیان نموده است، در فصل دوم به تاریخ ادعای قول به اختلاف و تناقض پرداخته است. فصل سوم در اسباب ادعای قول به اختلاف و تناقض در آیات قرآن تدوین شده است، فصل چهارم به رفع تناقض از آیات مربوط به انبیاء و قصص آنها اختصاص یافته و فصل پنجم، رفع تناقض در مفاهیم دیگر قرآن را عهده دار شده است.^۵

۵-۱-۳. مقاله: بمانعلی دهقان منگابادی، بررسی سیر تاریخی و عوامل ادعای موهم تناقض در قرآن کریم، مقالات و بررسی‌ها، شماره ۷۴ دی ماه ۱۳۸۲ صفحه ۱۵۳-۱۶۹

^۴. محل نگهداری، قم: دانشگاه علوم و معارف قرآن، دانشکده علوم قرآنی.

^۵. محل نگهداری، قم: کتابخانه فرهنگ و معارف قرآن، به شماره ۵۳۴.